

bokros teendői miatt (*el fogot a munka*) személyesen nem is tud (*udvarlására a Ties uraknak mentem volna*),¹⁹ legalább levélben jelentkezik; csatoltan elküld két hozzá érkezett, de a deputáció egy-egy tagjának szóló levelet²⁰ — egyik küldője Podmaniczky János, a Hegyvidéki kerület felügyelője, s így szintén vezető tisztségviselője a korabeli evangélikus egyháznak;²¹ mellesleg pedig sürgeti a delegátusokat, hogy igyekezzenek kérvényük megszövegezésével (*az Istántival sijjetni lehet*), mert a maga részéről erősen bízik a küldöttség sikerében (*én bennem a reménség igen eleven és örvendetes*), amin az audiencia közeli elnyerése és a beadvány kedvező elbírálása alighanem egyaránt értendő.

Most már csupán a Bessenyei- (és a Bessenyei szövegében említett Podmaniczky) levél címzettjének identifikálása van hátra, de az eddigiekből önként adódik, hogy a küldöttség tagjai között kell őt keresnünk. S mivel Bessenyei épp a címzettet (*Tekiníetes Consiliarius uram*) kéri meg, adná át üdvözlétét Zaynak, Pongrátnak és Újháznak, eleve csak Prónay jöhet számításba, Vidos Sándor február 24-én még nem lévén Bécsben; arról nem is beszélve, hogy Prónayt mind a Napló, mind a megbízólevelek²² következetesen consiliariusi titulussal illetik, és illethetik is, hiszen már 1770-ben királyi tanácsos volt, később pedig a bárói és a királyi helytartósági tanácsosi címet is megkapta²³. Ilyenformán azonban a levél sorsának rejtélye is kielégítő magyarázatot nyer: kezenfekvő, hogy a deputáció közös céljait is érintő levelet Prónay megmutatta Zay Péternek, mint a küldöttség vezetőjének; az igénytelen kis írás aztán — nyilván feledékenységéből — Zaynál maradt, s így iktatódott végül a család ugróci levéltárába.

²⁴ Mindent összevetve, Bessenyei közölt levele és e Napló szerény adalék az első jelentős munkáit már közreeditó író rövidéletű ágensi működéséhez.

Péterffy Ida

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM HÁROM LEVELE JANKOVICH MIKLÓSHOZ

Az itt közölt 1817-18-ból való gazdag tartalmú, többféle témával foglalkozó leveleket Horváth Ádám¹ a Göcsej közepén levő Petrikeresztúron írta. Itt töltötte életének utolsó évtizedét egy „jókorá tselédházból” alakított otthonában. „Pusztai szállásá”-ról csak időnként járt be vásárra, megyegyűlésre a kocsin három órányira levő Zalaegerszegré. Életének hatodik évtizedében jár. Erejében, egészségében megfogyatkozva, de élénk szellemi érdeklődéssel. Egy éven belül (1816—17) négy könyve jelenik meg.² Hosszú hallgatás után alkotó munkásságának másodvirágzását éli. Ontja a kéziratokat — nyelvészet, történelem, régészet, filozófia, költészet, lexikon szerkesztés — szinte partatlan áradással. Az 1817. év februárjában indult keszthelyi Helikon ünnepségek aktív résztvevője. Ottani dicsőségének fénye a „kies kietlenek” közt töltött hétköznapijaira is vet pár sugarat.

„Kisded írószobája” zsúfolásig telve szépirodalmi és tudományos könyvekkel, ódon hangszerekkel, köztük egy „1503-ika esztendei” sippal, értékes kéziratokkal, szólásmondásokat, régi dalokat tartalmazó gyűjteményeivel. Rejtett fiókja a bécsi feljelentésre okot adó „bujtató énekei”-t őrzi. Íróasztala felett holtig tisztelt nagy barátjának, az ifjú Kazinczynek arcképe. Közvetlen környezete régiségkedvelését és gyűjtőszenvendélyét mutatja. Erről vallanak az itt közölt levelek is.

A levelek címzettje — Jankovich Miklós (1773—1846) — a főváros kulturális fellendülésében él. Lapszerkesztő, régész, műgyűjtő, történész. Vidéken birtoka, kastélya, Pest-Budán három nagy háza van. Hazai régiségeket, okleveleket, évszázados irodalmi emlékeket, festményeket stb. tartalmazó felbecsülhetetlen értékű gyűjteményét Fejér György ismerteti a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évi XI. kötetében (1—46. l.). A novemberben megjelent közlemény olvasása után Horváth azonnal (dec. 7-én) levelet küld Jankovichnak: „Nagyon meg

szerint február 22-én maga is Bécsbe érkezett, feltehetően azért vagy azért is, hogy a helyszínen kíséresse figyelemmel, adott esetben támogathassa az evangélikus deputáció munkáját.

¹⁹ Ezekben a napokban — 24-én, 25-én és 26-án — Bessenyei a Napló előadása szerint is csak „olykor” (*aliquando*) vett részt a deputáció munkájában.

²⁰ Nem lehetetlen, hogy a két levél a 22-én Bécsbe érkezett Belezna közvetítésével jutott Bessenyeihez.

²¹ L. HAAN L.: i. m. 8; egyébként felügyelői minőségben Podmaniczky írta alá a Hegyvidéki Kerület credenciálását is.

²² L. 12. jegyz.

²³ L. NAGY I.: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal IX., Pest, 1862, 492.

¹ Horváth Ádám (1760—1820) sem leveleiben, sem műveinek jegyzésénél nem használta az egyébként öt megillető Pálóczi (palóczyi) előnevet. Ez holta után került végleg a neve elé. — Horváth 3, itt ismertetett levele az OSZK kézirattárában van. Jelezte: Fond. 16) 35. 335. Levelestár.

² A négy könyv: A *Tétényi Leány Mátyás királynál*. Pest, 1816. — A *Magyarság Magóg Pátriarkhátul fogva I. István királyig*. Pesten, 1817. — *Rudolphias Béts*, 1817. — *Kis Magyar Statistica az Oskolák számára*. Veszprém, 1817.

illetett engem a'... Vadassi Gyűjteményről való Hír Jadás...” Szégyenli, hogy arra jár-
tában „szemmel való megtekintését” elmulasztotta. „A' két régiséget annál nagyobb figye-
lemmel próbáltam fejtegetni...” — írja. A „két régiség” két réztábla, mely „találtatott
Kecskemét Városának vidékein”. Jankovich a már említett cikkhez csatolva közli fametszes
ábrájukat abban a reményben, hogy majd akad valaki, aki megfejtí „eddig meg nem magya-
rázott írásukat”.

A polihisztor Horváth Ádám Jankovichhoz küldött első levelének mellékleteként nyolc
sűrű levéloldalon fejtegeti a régi tárgyak mibenlétét, feliratuk jelentését. Tanulmányzámba
menő írása hamarosan megjelenik a *Tudományos Gyűjteményben* (1818. II. k. 123. l.) Jankovich
bevezetésével: „... jelen vizsgálódást, melyben a' Tudományok különb ágain magának
borostyán koszorút már régtől érdemlettldősebb Szerző, mély olvasásának, 's csoportosított
esmérteinek jeles próbáit előadta”, „siettünk mennél előbb Leveleinkbe iktatni”. Cím: *Tudós
Vélekedései Horváth Ádám Úrnak Jankovich Miklós két ismeretlen Régiségei iránt.* — Az I.
sz., római nagybetűkkel ellátott táblánál érdekesebb a II. sz. tábla írása, mely „a' mohos régi-
ségeknek legtávolabb ideiből való” Fejér György szerint. Jankovich „pelasgok írásának”
tartja. Horváth bizonygatja, hogy „Scythia — Hunn — Székely” betűk. A XIX. században
többen is foglalkoztak ennek a táblának feliratával. *Jász, pelasg*, majd „etrúriai visszás betűk”-
nek vélték.³ Volt, aki *hamis rovásírásnak*. Horváth nem a nagy nyilvánosságnak szánta rö-
g-tönözve leírt gondolatait. A közlésnek nem örült, mint azt Kazinczyhoz küldött (1818. ápr.
10.) leveléből tudjuk. Mai etruszk, római és rovásírás szakértőink aligha fogadják el helyesnek
vélekedéseit, melyek a másfél évszázad előtti történelem és régészet tévedéseit tükrözik. Kü-
lönben senkitől sem kérhetjük számom 1817-ben! a helyes megfejtést, amikor még ma is vita
tárgyát képezi a 2. sz. tábla írása, eredete. A nagyszámú klasszikus író műveinek ismeretéről
tanuskodó, rendkívüli olvasottságot mutató fejtegetés érdeme, hogy felismerte: az egyes betű-
típusok többféle nyelv tolmácsolására is szolgálhattak. Horváth „az elrejtett valóságnak fel-
fedezésére is törekedését leg első kinyilatkoztatta” (Jankovich).

Az első levél következő témája: „A' Nemzeti Dalok Gyűjteménye”. Horváth erről is a
Fejér György-féle ismertetésből értesült, a *Nemzeti Könyvtár* fejezetcím alatt. (Tud. Gyűjt.
idézett száma, 23. l.) „E' jeles Gyűjtemény' darabjai már ezren fellül szaporodtak. Ohajtáná
azokat a' Tulajdonos két ezerig szaporítani, és azonnan ékes formában a' jobb ízlésűeket Nem-
zetünknek díszére közre bocsátani.”⁴

Elképzeltető, hogy Horváth, aki már régen lemondott arról a reményről, hogy *Ötödfélszáz
énekek* c. gyűjteményét, vagy annak kivonatát nyomtatásban lássa, milyen fellelkesülve olvasta
a sorokat az 1000 dalról, s a majdani 2000-ről! Önzetlen úgyszeretetét mutatják a Jankovichoz
e tárgyban intézett következő sorai: „A' *Nemzeti Dalok Gyűjteményét* is örömet gazdagít-
nám: de mivel nem tudom, ha nem küldök e olyakat a' mellyek már meg vagyunk? 'S talán
eredetiebben, mint az én Énekes könyvemben; tsak egynehányat írok által mutatóul; némely-
lyeknek pedig első sorait írom ki, hogy ha és a' mellyek a' betses Gyűjteményben meg nem vol-
nának, ki irhassam, és meg-küldhessem, vagy vihessem magamban.” A levél második mellék-
lete tehát az *Ötödfélszáz énekekből kiírt dalok jegyzéke*. Ez a tény korábbi feltevést igazol. Az Ötöd-
félszáz énekek 1953. évi kiadványában ugyanis Bartha Dénes a gyűjtemény kéziratáról szólva
(26. l.) megállapítja, hogy „Az Ötödfélszáz Énekek részleges kéziratának minőségűet az a két
lapnyi (valószínűleg elveszett levél mellékletének szánt) sajátkezűleg másolt éneksorozat,
melyet az OSzK Oct. Hung. 446. jelzésű kéziratában (Magyar versek a XVIII. és XIX. szá-
zadból, Jankovich tulajdonából) fol. 40—41 találunk.” „Nyilvánvaló, hogy Horváth Ádám
egy barátja részére mutatványnak levélhez mellékelhette ezt a kivonatot, illetőleg verskezdet-
jegyzéket saját gyűjteményéből.”⁵ Annak bizonyítására, hogy a Jankovichhoz 1817. dec. 7-én
küldött levél második melléklete azonos a Bartha által ismertetett és teljes egészében között
daljegyzékkel, a következő érvek szolgálnak.

Az elveszettnek vélt levél 1959-ben, tehát hat évvel az *Ötödfélszáz énekek* kiadása után került
az OSzK kéziratárába, a másik két Horváth-levéllel együtt. A dalok jegyzéke és a levél azonos
minőségű és formátumú (8°) papírra, Horváth egyidejűnek látszó kezevonása, az azonos típusú
betűk, a tinta színe az összetartozást igazolják. A levél ugyan fakultabb, de ez a másfél szá-
zados külön tároltságból is eredhet, mert valószínű, hogy a daljegyzéket még Jankovich tette
el a tartalma szerint illetékes helyre. A leltári jelzet — Magyar versek a XVIII. és XIX. szá-
zadból, Jankovich tulajdonából — is erre utal. A levél és daljegyzék összetartozására vall ez a

³ Utóbbi megjelöléssel szerepel a *Magyar Nemzeti Múzeum* Római feliratos emlékei c. kötetben (Desjardins
Ernö—Rómer Flóris). A tábla képe: XXXIX/1 a sz. alatt. — A két táblának ma már nyoma veszett. A velük
foglalkozó irodalmat és az e tárgyban mai szakértőkkel folytatott konzultációimat külön tanulmányban fog-
laltam össze.

⁴ A Jankovich-féle *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* mind máig kéziratban maradt: OSzK kéziratár. Quart.
Hung. 173. sz. I—X. köt. 4° — Tartalmát és beosztását Bartha Dénes részletesen ismerteti az *Ötödfélszáz
énekek*. Bp. 1953. évi kiadásában Forrásjegyzék címszó alatt, 884. l.

⁵ Az „*éneksorozat*” ismertetése és anyagának közlés: *Ötödfélszáz énekek*. Bp. 1953. 26—28.

levélrészlet: „A' ki jegyzetekben [dalokban] a 412. 422. 424. Szentek: a' többiek populárisok.” A Bartha által közölt jegyzékben ugyanez a három „Szent” ének szerepel, a teljes gyűjtemény 43 illyenmű dalából.

Horváth legszívesebben személyesen vinné el daljegyzékét. „És azt annál örömebb tselekszem, mert azon én Énekes könyvem, mely 460, 0 és Új darabokból, s azok közt 233 magam tiszánlányjából áll: valamely arulkodó színes barátom, Comissariusi vizsgálás alá vetette; 's ugyan azért úgy nézik azt sokan mint tiltottat.” — Az „Énekes könyv” nyilván az *Ötödfélszáz énekek* gyűjteménye. A 460-as szám belefér a „mint-egy Ötödfél-száz” meghatározásba, de az is lehet, hogy további tizzel óhajtott szaporítani anyagát.⁶ — Ki volt Horváth „színes”, vagyis színlelő barátja? Mág sem derült ki. A Bécsben való feljelentés, a „Comissariusi vizsgálás” — ismert tények megerősítése. A következőkben azonban újat mond: „... van egy tehetős Úr a'ki eredeti kézírásomat igen kívánván meg szerezni, jó jutalmat ígért érte; most pedig irtózik tőle.” — Ki lehetett a „tehetős úr”? Horváth főúri pártfogói közül első-sorban Festetich Györgyre gondolhatunk, mivel már korábban is, de különösen az 1817. év februárja, a Helikon ünnepségek indítása óta állandó kapcsolatban volt. Feltételezhető, hogy a keszthelyi könyvtár kotta kéziratban is gazdag anyagának kiegészítésére Festetich szívesen megvette volna Horváth eredeti kéziratát, mert nemcsak a hazai nyelvért, hanem „a magyar zene pártfogásában, terjesztésében is sokat tett”. „Kisfaludynétól, Szegedi Rózától magyar zenedarabokat kért lemásolás végett.” „A zeneiskolában ebben az időben magyar darabokat kérnek.”⁷ Hogy mégsem vette meg a „tiltott” portékát? Ez magyarázható azzal, hogy Festetich maga is, mint a Bécsből már régen kiutasított személy, a „megfigyelték” közé tartozott.⁸ Bárki volt is az érdeklődő „tehetős úr”, Horváth óvatosan elhallgatja a nevét, mert jól tudja, hogy leveleit ellenőrzik, pecsétjét gyakran feltörik.

Az *Ötödfélszáz énekek* 1813. évi kéziratához Horváth bevezetést írt JELENTÉS címen. Ebben hosszan magyarázza dalanyagának jellegét.⁹ A Jankovichhoz írott első levélben meglepő rövidséggel határozza meg gyűjteménye tartalmát: vannak „Szentek” és „Populárisok”. „Az Egészben vagynak Patrioticusok; Vitéziek, Erköltsiek, Nyájások és Szerelmesek.” — Ezt a beosztást Fejér György idézett ismertetéséből vette, amelyben így osztályozza Jankovich gyűjteményét: „I. rendben a' Vitézi (Heroici) II. az Erköltsi (Morales) III. a' Nyájás (Ludicri) IV. a' Szerelmes (Erotici) énekek vannak.”

Jankovich válaszában, melyet nem ismerünk, feltehetően bővebb tájékoztatást kért az „Énekes könyv” tartalmáról. Erre Horváth második, 1818. márc. 12-én kelt leveléből következtethetünk. „A' 460 Dalok' Lajstroma készen van én nálam az a. b. c. rendi szerint; de talán jobb lesz azt magammal vinnem Aprilis utóljá felé Pestre a' hol egyszersmind a' szükségesekeket ki is írhatjuk belőle.”¹⁰

A harmadik, 1818. április 17-én kelt levél igen rövid. Ebben kéri Jankovichot, hogy a „két régiségről” szóló cikke után „ne legyen terhére” megjelentetni az abban előforduló sajtóhibák javítását sem, a mellékeltlen küldött jegyzék szerint.¹¹ Érdekesebb a levél befejező mondata: „26-dikkára e f. hónapnak vagy elviszem, vagy küldöm az Énekes könyvet is.” — A három levélben szembetűnő fokozódást találunk Horváth abbéli buzgóságában, hogy bemutassa gyűjteményét. Az elsőben mindössze 70 dal címét, ill. verskezdetét mellékeli. A másodikban már „A' 460. Dalok' Lajstromát” igéri. A harmadikban magát az „Énekes könyvet” viszi vagy küldi, tehát mindenképpen elakarja juttatni. Ezek alapján valószínűnek látszik, hogy az *Ötödfélszáz énekek* — itt „Énekes könyv” — kézírata Jankovich kezébe került. Küldte valakivel, vagy maga hozta fel Pestre Horváth? Nincs rá adat, de ez időbeli levelezéséből megállapítható, hogy 1818. április 17-e és május 16-a (a keszthelyi Helikon ünnepség kezdete) között volt alkalma lebonyolítani a tervezett utazást.

Feltehető, hogy Jankovich is sürgette a találkozást. Nem csak a dalok miatt. Más érdekből is. Horváth Zalában lakott, ahol abban az időben még „termettek” évszázados oklevelek, értékes kéziratok, régi levelek. Különösen azoknál a nemesi vagy főúri családoknál, ahol Horváth megfordult. Baráti és pártfogói körének fenntartására sokat utazott. Rossz utakon s a gyakran kiáradó Murán is átkelve járt az akkoriban még Zala megyéhez tartozó Muraközben.

⁶ A gyűjtemény anyagának szám szerinti beosztását lásd: Ö. É. Bp. 1953. 45—48.

⁷ KLEMPA Károly: A keszthelyi Festetich-féle zeneiskola. Győr, 1938. 15.

⁸ Festetich György (1755—1819) 1790-ben, mint a Graeven-huszárok alezredese, Litzkovich János századdal együtt kérényt nyújtott be az országgyűléshez. Ennek tárgya többek között: a magyar ezredek béke idején a hazában tartózkodjanak, a szolgálati és vezénylő nyelv magyar legyen. — A hadi tanács parancsára később mindkettőjüket elfogták. F. csak nehezen nyerte vissza szabadságát.

⁹ JELENTÉS. — Teljes szövege: Ö. É. 1953. 112—113.

¹⁰ „Az énekek rendje a. b. c. szerént”: Ö. É. 1953. 114—124. — Itt a legmagasabb sorsszám: 450.

¹¹ Horváth hibajegyzékét nem találtam a Tudományos Gyűjtemény későbbi számaiban. Valószínűleg a rövidesen bekövetkező szerkesztői változás miatt sikkadt el.

Többek között jó kapcsolata volt a „gróf Althanokkal.”¹² Megfordult Csáktornyan is, a Zrínyiek hajdani fészkeiben. Jankovich minden bizonnyal már első válaszelevelében „horgot vetett” ez irányban is, mert Horváth 1818. márc. 12-én kelt második levelét így kezdi: „Azért késtem eddig levelemmel; mert Zrini kéz-írásokra várakoztam: de meg-tsalatkozván reménységemben még eddig: küldöm ez egy pár régiséget.”

Meglepő gazdag a második levél melléklete. Van benne „Cserey Mihály Históriaja” ki vonása, történelmi nevezettségű személyek — Cserey, Zrínyi Péter, Teleki Mihály, Battyány Lajos — levele. Eredetiben és fordításban. Horváth önzetlenségére vall, hogy megváltik féltve őrzött, értékes kéziratától, de az is lehet, hogy a józan belátás vezette: jobb, ha nem tartja azokat magánál „pusztai szállásán”. Biztosabb helye lesz a már országos hírű gyűjteményben. Jankovich fizetett nemegyszer régi tárgyakért, írásokért, ez esetben mégsem valószínű, hogy Horváth pénzt fogadott el „Nagy Tudományú”, „Különösen tisztelt Erdemes” barátjától, „ha valamit találhatok ezután is, lessz gondom reá” — írja.

Horváth második levelében részletesen felsorolja mellékelt küldeményének anyagát. Ma már egyik sincs a levél mellett, de az általa említettek közül „Cserey Mihály históriaja” (XVIII. sz.-i másolat, több kéz írása) — ma is megtalálható az OSzK kézirtárában, a Jankovich-hagyatékban. (Fol. H. 75.) — Ugyanitt a Levelestárban szerepel „Teleyk Mihály levele Battyány Lajoshoz Nagyszében, 1744. dec. 12. V. 168. Fol. Hung. 86—87.”¹³ — A „Csereyhez írott Leveleit Zrini Péternek”¹⁴ — és „a’ Feleségéhez írott” levele nem található itt. A róluk szóló híradás egymagában felkeltheti a figyelmet.

A három, eddig ismeretlen levél értékes vonásokkal gazdagítja Horváth Ádám személyéről alkotott képünket. Új és becses adatokkal szolgál az irodalmi, történelmi, régészeti és zenetörténeti kutatás számára. Sűrített tartalom, tömör fogalmazás, egyéni stílus, eredeti szóhasználat a fő jellemzői. Kultúrtörténeti jelentősége mellett érdekes olvasmány is.

Két szenvedélyes dalgyűjtő — Horváth Ádám és Jankovich Miklós alakja került egymás mellé az ismertetett levelek nyomán. Mindketten kora ifjúságuktól kezdve szerették, gyűjtötték a dalokat. Jankovich elsődlegesen szövegük felé fordult érdeklődéssel, Horváthot dallamuk, hangulatuk is érdekelt. Mindketten nagybecsűlték a dalban a „rég”-t. Kettőjük társadalmi helyzetében, nevelésében, életkörülményeiben, anyagi ellátottságában és szemléletében azonban nagy különbség mutatkozik. Horváth a levelezés idején már évek óta ott él a göcseji dombok közötti kis faluban: „a’ nagy világtól félre vonult magánosságba”, „kedvelt pusztai szállás”-án. A nálánál 13 évvel fiatalabb Jankovich ugyanekkor a fővárosban Vitkovics Mihály irodalmi szalonjában forgolódik, lapszerkesztés felől vitatkozik, országszerte gyűjti a nemzeti kincset érő régiségeket. Horváth a tőle három órányira levő Zalaegerszegre kocsizik be időnként postáért, hírekért, újságokért.

Jankovichnak naponta van alkalma arra, hogy Pest kulturális áramlatában, irodalmi mozgalmaiban részt vegyen. Horváth szüzetős falusi házban él, Jankovich jómódú, sőt, gazdag ember. „Most ismét meghíva, hogy Pesti három háza egyikében vegyek szállást” — írja Kazinczy 1827. dec. 13-án.¹⁵ A szálláshoz pedig fogat is járt akkoriban! Külső megjelenésében bizonyára Jankovich, a fővárosi szokás szerint öltözködő ifjabb ember látszott modernebbnek Horváthnál, aki még mindig makacsul viselte divatjamúlt magyar ruháját, kopottasan is. A dalgyűjtés felőli gondolkodásban azonban utóbbi bizonyult modernebbnek. Jankovich „gyűjteményében aránylag kevés az újabb divatú népdal”. „Nemzet és nép: nagy különbség az ő szemében. Aligha volt hajlandó a nemzeti dalokat népdalokká lefokozni” — olvassuk egy róla szóló tanulmányban.¹⁶ Horváth Ádám Ötödfélszáz énekeinek 1953. évi tudományos jellegű kiadása bevezetőben többek között a gyűjtemény „magyar zenetörténeti jelentőségéről” szól, s arról, hogy „E kiadvány elsősorban a zenei-költői néphagyomány buzgó gyűjtőjét” „kívánja bemutatni”.

Horváth tudta, hogy „posthumus” művét a „Maradék”-nak készíti. Jankovich bízott benne, hogy kiadhatja a magáét. „Pesth, 21. Sept. 1827” Kazinczynak küldött levelében ezt írja: „Most a’ Nemzeti Dalok Gyűjteményével foglalatkosodom; ezeket négy Nemre osztván ki nyomtatásra készítém: több kötetekben folyvást ki adni szándékom, minthogy már ezren felül gyűjtöttem.” „Légy, kérlek Barátom Te is gyámloló Segédem igyekezetemben, és mind

¹² Lásd: Kazinczy Levelezése XIV. 240.

¹³ Teleyk Mihály (III.) II. Rákóczi Ferenc tábornokának és kincstartójának fia — IV. Mihály — lehet a levélíró. — A címzett: Battyány Lajos (1696—1765), az ország utolsó nemzeti nádora. Köztisztviselő állású személyiség.

¹⁴ Cserey Mihály (1668—1756), a neves történétíró, kinek „Historiája kivonását” küldi Horváth, nem lehetett Zrínyi Péter levelének címzettje, mert 1671-ben, amikor Zrínyit kivégezték, mindössze 3 éves volt. A levelek apjának vagy idősebb rokonának szólhattak. — Horváth kortársa: ifj. Cserey Farkas (1773—1842).

¹⁵ Kazinczy Levelezése XX. 420.

¹⁶ KROMPECHER Bertalan: Jankovics Miklós irodalmi törekvései. Bp. 1931. 19.

azokat, kik illyekben lelik gyönyörűségeket serkentsd a' még gyakorlásban vagy egyedül már csak kéziratokban levő Daloknak közlésére, hogy azokat általad meg nyerhessem.¹⁷

Kazinczy nem válaszolt a Nemzeti Dalok tárgykörére, legalábbis levelezésében nem találtam nyomát.

Jankovich még 1840-ben is (Horváth már 20 éve halott!) másolat hatalmas gyűjteménye számára. Nem képes gátat vetni gyűjtőszrenvedélyének. Közben a megújuló ország a reformkor lendületében sokkal inkább fordult az újat vagy éppen a jövőt hozó népies dalok felé, mint az ő ódon szövegeihez. Hogy teljes legyen gyűjteményének, be nem fejezett nagy munkájának tragikumja: a mi korunkban az ő anyaga tudományos szempontból „kevésbé megbízható, másodlagos forrásnak” számít.¹⁸

Horváth sohasem emlegette gyűjteményének „nemzeti” voltát. Populárisnak, népiesnek, népének mondta. Talán megsejtette, hogy a „maradék” másfél század múlva éppen ebben ismeri fel a nemzeti értéket, gyűjtő munkájának igazi jelentőségét.

1.

Nagy Tudományu Barátom!

Nagyon meg-illetett engem' a' Tudományos Gyűjtemény' XI-dik kötetjében le irtt Vadassi Gyűjteményrül való Hír adás és értekezés: Bánom és szégyenlem, hogy ez előtt egynehány esztendővel, Tassrúl, azt szemmel is megtekintem lehetett vala szerentsém; 's nem éltem vele. Vajha! még valaha helyre hozhassam, a' mit el-mulasztottam! — A' két régiséget annál nagyobb figyelemmel próbáltam fejtegetni; és a' mire mehettem; inkább akartam azt a' Tulajdonosnak, mint a Gyűjtemény' helybeli Redactorának meg-küldeni. — A' Nemzeti Dalok' Gyűjteményjét is örömezt gazdagítanám: de mivel nem tudom, ha nem küldöke olyakat a' mellyek már meg vagynak? 'S talán eredetiebben, mint az én Énekes könyvemben;? tsak egynehányat írok által mutatóul; némellyeknek pedig első sorait írom ki, hogy, ha és a' mellyek a' betses Gyűjteményben meg nem volnának, ki írhassem, és meg-küldhessem, vagy vihessem magam. És azt annál örömesebb tselekszem; mert azon én Énekes könyvemet, mély 460. 0 és Új darabokból, 's azok közt 233. magam tsinálmányjából áll; valamely arúlkodó szines barátom, Commisariusi vizsgálás alá vettette: 's ugyan azért úgy nézik azt sokan mint tiltottat; és van egy tehetős Úr a'ki eredeti kéz-írásomat igen kívánván meg szerezni, jó jutalmat ígért érte; most pedig irtózik tőle; Hiát mennél többet meg tarthatok belőle a' Maradékknak; annál jobb. A' ki jegyzettekben, a 421, 422, 424. Szentek: a' többek többnyire (!) Populárisok. Az Egészben vagynak Patrioticusok; Vitéziek, Erkölsiek, nyájasak és Szerelmesek. Ezekre is, a' Régiségek vizsgálására is, ohajtva várom a' választ, a Zala Egerszegi Postán. Petri Kereszturba. — A hol írja ezt. 7—Xbr 1817.

Horváth Adámus

Petri Keresztur 12-a Martz 1818

Különösen tiszteltt Barátom!

Azért késtem eddig levelemmel; mert Zríni kéz-írásokra váraoztam; de meg-tsalatkozván reménységemben, még eddig: küldöm ez egy pár régiséget, egy kis tartózkodással: mert az egyik, u:m: Cserey Mihály Historiája' ki vonása; nem is egyenesen az originálból való: és a' Csereyhez írott Levelét Zríni Peternek, maga is Cserey, fordításnak vallja; hanem a' Feleségéhez írottat úgy adja mint eredetit és egészét; kételkedem pedig abban is, hogy Cserey meg-ne volna ott Barátom Úr Gyűjteményjében: A másíkrúl, Teleky Mihály levelérül (:kinek nálam meg van a' manifestuma is:) ugy gondolkodom hogy nints meg, mivel az Értekezés tsak fejedelmek' levelérül szöll: de ha ez is meg-van, annál inkább örülök Barátom Úr Gyűjteményjének. — Külömben is egyik sem arra való hogy többeknek annál inkább Tudományos Gyűjtemény által, hanem tsak Magának B. Uramnak kezébe, és ritkásági közé való. A' Zríni Nemzetiségnek eredeti Leveleit, másutt nem gondolhatom találhathatóknak, mint Keszthelyen, a' hol már Majus' 16-ikka előtt nints reménységem meg tekinthetni. a' mi ZalaVrgeyi Arkhivumunk Zríni Péternél régibb ugyan valamivel; de az illyesekben nem gazdag. Gr. Althánoknál még kevesbbé találkozik: Csáktornyan sincs egyebb a' Vudajz Zríni koporsó irásánál. Azomban, ha valamit találhatok ezután is, lessz gondom reá.

¹⁷ Kazinczy Levelezése XX. 361.

¹⁸ Ö. E. 1953. 71.

A' 460. Dalok' Laistroma készen van és nálam az a. b. c. rendi szerént; de talán jobb lessz azt magammal vinnem Aprilis utólja felé Pestre, a' hol egyszersmind a' szükségeseket ki is irathatjuk belőle.

Többire betses Uri jóvoltába ajánlva tisztelettel vagyok Tisztelt Barátom Urk igazszívű tisztelője' s barátja

Horváth Am

3.

Különösen tisztelt Erdemes Barátom!

Annak a' betsületnek, melyre érdemesítette Uraságod amaz én értekezésemet a' réz táblákról, tellyesebbé tételére; ne legyen terhére, a' túlsó levelen ki-írt hibákat is a' most következő kötetbe be-nyomtatattatni. Midőn utóbbi levelemet, némely régiségekkel meg terheve elbotsattam, még akkor nem láttam a' vélekedést magában foglaló II. kötetet; az az oka, hogy e' keréssem akkori levelemből kimaradt. 26-dikára e f. hónapnak vagy el viszem vagy küldöm az Énekes könyvet is. Többire barátságába ajánlva különös tisztelettel vagyok Tisztelt Barátom Ur(nak)

Petri Keresztur 17-a Apr 1818

tisztelő szolgája Barátja
Horváth Am

Láng József

DOKUMENTUMOK JÓKAI MÁSODIK HÁZASSÁGÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

Az alábbi, főszevegeként s részben a jegyzetekben közölt dokumentumokkal Jókai második házassága immár háromnegyed százada vitatott kérdéseihez kívánunk hiteles bizonyítványt szolgáltatni. A Jókai házasságával összefüggő, meglehetősen sokrétű problémák közül azonban lényegében csak annak a két napnak a Jókaival kapcsolatos eseményeit óhajtjuk érinteni, dokumentálni, amely Jókai és Nagy Bella 1899 szept. 16-i házasságkötését megelőzte. A két nap Jókai körüli eseményeiről több-kevesebb mértékben eddig is volt már tudomásunk. A történeteket először Feszty Árpádné tárta a nyilvánosság elé *A tegnapi c.*, Budapesten 1924-ben megjelent könyve (a továbbiakban Fesztyné) *Jókai alkonya c.* fejezetében, majd további adalékok váltak ismertté Váli Mari memoárjainak (Váli Mari: *Emlékeim Jókai Mórról.* Bp. 1955. — a továbbiakban Váli M.) megjelenésével (l. az emlékirat *Jókai Mór feleségül veszi Grosz Bellát c.* fejezetét), végül pedig Nagy Bella emlékiratának előkerülése és publikálása (*Jókai Mórné Nagy Bella emlékiratai.* ItK 1975. 355—377. — a továbbiakban Nagy Bella) gazdagította a kérdésbe vágó ismereteinket. Jóllehet a felsorolt írások megfelelő részeinek adatai nagyjából hiteleseknek tekinthetők, ez adatok alapján egészében mégis csupán töredékes képet kapunk Jókai házasságkötésének előzményeire vonatkozóan. A kép teljessé tétele alapvető fontosságú a mind sürgetőbben elkészítendő korszerű, tudományos igényű Jókai-életrajz Jókai utolsó éveit tárgyaló fejezeteinek megírása szempontjából. Mindaz ugyanis, ami az említett két napon Jókai és Nagy Bella körül lejátszódott, nagy mértékben meghatározója volt azoknak a tragikus mozzanatoknak, amelyek Jókai késői házasságát végigkísérték. A Jókait addig naponta körülvevő családtagok, rokonok, barátok Jókai iránti későbbi magatartásának árnyékát tulajdonképpen már az említetteknek a szóban forgó két napon betöltött szerepe előrevetítette. E szerep kellő ismerete nélkül valójában nem érthető meg teljességgel az előbbieknél, mindenekelelt a Feszty és Hegedüs család tagjainak Jókai létrejött házasságával szemben elfoglalt s mindvégig képviselt álláspontja, végső soron pedig a házasság ellen Jókai haláláig, sőt — mint ismeretes — azon túl is folytatott, nem kevésbé a Feszty és Hegedüs családtól inspirált, Jókait magánlevelekben, irodalmi művekben és más módon állandó védekezésre készítő ellenséges kampány sem. Másfelől viszont a kérdéses két nap eseményeinek részletekre menő és pontos számbavétele nagyban hozzájárulhat a Nagy Bella személyét illetően ránk hagyományozódott ellentmondásos kép hiteles megrajzolásához. Éppen ezért tarthatjuk kiemelkedő jelentőségűeknek azokat a dokumentumokat, amelyek egymást részben kiegészítve, ugyanakkor egymást hitelesítve is szinte krónikás részletességgel adnak számot mindarról, ami az említett napokon Jókait érintően történt. E dokumentumok sorából kiemelten kell említenünk azt a két iratot, amely egyaránt a Jókai